

СТАНОВИЩЕ

За дисертационния труд на **Милена Димитрова Балчева - Божкова**

*“Жените художнички в българското изкуство през 30-те години
на XX век”*

за присъждане на образователната и научна степен “доктор”

от проф. д-р Красимира Коева

Милена Балчева е редовен докторант към катедра “Изкуствознание” в НХА. Дисертационният ѝ труд, посветен на жените художнички през 30-те год. на XX в. е резултат на продължителни и задълбочени проучвания в архиви, музейни сбирки, в специализираната преса от периода и в по-късната литература - за периода, както и на лични срещи с наследници на авторите, включени в изследването.

Изборът на темата е продиктуван от убеждението на докторантката, че въпреки съществуващите отделни проучвания и монографични изследвания за жените художнички в България от периода, техният брой и проблематиката, свързана с художествената им реализация е значително по-обширна. На практика, Балчева успява да докаже това и да разгърне мащабното си изследване в неподозирани подробности и обем (потвърден и в приложението към дисертацията).

В увода, наред със задълбочения преглед и анализ на съществуващата литературата, са посочени целите и задачите на дисертационния труд, а именно: “събирането и обобщаването на цялостния теоретичен материал в рамките на разглеждания период и проследяване на настъпилите промени в ролята и позицията на жената в сферата на българското изкуство от 30-те години като резултат от изменилите се обществени условия в края на XIX и първите десетилетия на XX в.”

Изследването на Милена Балчева, макар съсредоточено основно върху 30-те год. на XX в., съвсем резонно проследява и отделни възлови моменти от предшестващите десетилетия в изкуството на следосвобожденска България, които имат съществено значение за темата. Споменати са дори някои предосвобожденски изяви, свързани с утвърждаващия се интерес към ролята на

българската жена и нейната първоначална еманципация в късновенърожденския период: първото списание за жени “Ружица” от 1871 г., издавано от Петко Р. Славейков в Цариград (макар излязло само с 2 броя); не малко на брой женски дружества (първото, създадено в Лом през 1857 г.), свързани с читалищата, с културно-просветна и благотворителна дейност в различни, дори малки градчета и по-будни села и т.н.

След Освобождението тази дейност многократно нараства и авторката споменава за създаването на Българския женски съюз през 1901 г., обединил 27 местни женски организации; за значителния брой на новопоявили се вестници и списания, предназначени за жени (“Женски свят”, “Мода и домакинство”, “Женски глас”, “Развитие”, “Равноправие”, а след Първата световна война и “Вестник на жената”, “Седмица на жената”, “Равенство”, “Женски свят”, “Женска мисъл”, “Женско огледало” и много други). Чрез тях се информират и мотивират българските жени в посока към основните им за момента искания: еднакво образование за мъжете и жените, право на професионална реализация, осигуряваща им относителна икономическа независимост и право на участие в изборите. Авторката е направила и съответни паралели в това отношение както с някои водещи страни от западна Европа (Франция, Англия), така и с по-близки до нас в развитието си държави – Чехия, Сърбия, Полша, Румъния, Турция (с ролята на Ататюрк) и др. От тези сравнения се вижда, че българките се вписват успешно в цялостните процеси на борбата за усилен и многопосочна женска еманципация по това време.

Противниците в борбата са мъжете. Милена Балчева е подбрала убедителни аргументи, съпътстващи и онагледяващи тази борба и това са много точни и подходящи цитати от пресата. От тях става ясно, че традициите на многовековното господство на мъжа във всички сфери са изключително силни и устойчиви, при това остроумно мимикриращи зад маската на доброжелателна загриженост: напр. как западното модерно влияние “с неговите шапки и рокли, парфюми и пудри, танцове и филмове постепенно ще изменят хубавия характер на българката”(адвокат Илия Бобчев, “Вестник на жената”, 1926). Дори изтъкнатият учен и общественик Александър Балабанов през 1930 г. във “Вестник на жената” окачествява дейността на повечето от радетелките за правата на жените “като интелигентно развлечение. Ей тъй – малко музика, малко поезия, малко читалище, малко женски съюз и най-малко домакинство. С това те не постигат нищо в никоя област, минават си времето и често се излагат и като домакини... Невежеството постепенно изчезва, но с него изчезва и

скромността”. А според философа Янко Янев “най-голямото падение на женственото начало е жената интелектуалка ... която е била всякога камък сред пътя на културния развой. Тя е спъвала творческия мъж. Тя не владее духа и не общува с абсолютното. Тя е изоставила идилията на домашното огнище, тихите стаи с широките долапи и тънки полици, с пъстрите черги по пода и песента на старинния чекрък.” (в. “Пряпорец”, 1930). Но колкото и поетично-романтични и мелодраматични да са разсъжденията, последвали яростните обвинения, те не успяват да отклонят волята на жените, устремени към новото време и новите цели. Първата извоювана, макар и скромна победа е правото да учат и правото им на висше образование, “тъй като жената, така и така, играе ролята на възпитателка на децата си в семейството”, то правото да учи за такава ѝ е признато. А в края на 40-те год. вече е постигнато и затвърдено разбирането, че добрата майка и съпруга е всъщност “образованата и културна” жена, без двете ѝ същности да бъдат противопоставяни една на друга. Достига се и до не съвсем безпочвеното психологическо предположение от почти фройдистки тип, че “интелигентната жена внушава известен страх на интелигентния мъж” (В. Плочева, “Развигор”, 1927).

В такава динамична и драматична психологическа среда, внимателно изследвана и убедително синтезирана - в морето от многобройни публикации от периода, Милена Балчева успява да обоснове и аргументира изявите на българските художнички. Тя изследва подробно дейността на Дружеството на жените с висше образование, създадено в България през 1924 г. и прието през 1925 г. за член на Международната федерация на университетските жени, създадена през 1919 г. Българското дружество се превръща в елитарна интелектуална организация, обединяваща няколкостотин жени и има 4 секции: на юристките (1928), художничките (1928), писателките (1930) и на студентките. Забележителен успех на докторантката е задълбоченото изследване на изявите на Секцията на жените художнички през 30-те год. в разнопосочните ѝ аспекти – теоретичен, свързан с обосноваването на борбата за идентични условия на интелектуално развитие (с тези на мъжете); професионален, свързан с конкретните изяви на художничките, както в рамките на секцията, така и в отделните творчески съюзи, в които много жени участват. Те са поотделно посочени, с кратки биографични препратки по отношение на образованието и специализациите им (често в чужбина), както и основните стилови характеристики на творчеството им. Обърнато е специално и задълбочено внимание на богатата изложбена дейност на жените художнички, но изводът на авторката, за съжаление е, че “те трудно са признати от своето съсловие.” Повод

за такава констатация са малкото отличия, награди и стипендии, които им се дават, както и сдържаните и не дотам ласкави отзиви в пресата – така напр. Сирак Скитник по повод на първата изложба на Секцията на жените художнички (1928 г.) витиевато-дипломатично споменава, че “като опит тя не е несполучлив”. За същата изложба Иван Лазаров е написал в непубликувания си дневник интересни и съвсем логични разсъждения, свързани със смисъла на отделното от мъжете представяне на жените художнички: “предполага се, че те са имали цели, съвсем различни от тези, които си поставят мъжете. Всъщност така ли е? По нищо не личи, че висшистките у нас са схванали характера на творческите сили у жената, особено в българското. Епигонство – в най-пълния смисъл на думата!

Подражание преди всичко на техническите прийоми, постигнати от мъжете! Подбиране на сюжета и представянето му, също както при мъжете!”. И тук всъщност няма пренебрежително подценяване или априорно омаловажаване на женатна художничка. Напротив – изискванията са оправдано високи и търсят равнопоставеност в художествената реализация и резултатите наравно с тези на мъжете. Това предполага и друга плоскост на анализите и оценките, а именно дали само мъжкото самолюбие е преднамерената пречка за обективните характеристики на женското творчество през периода. И дали положителната, но “хлъзгава” и подвеждаща оценка на Ари Калъчев за Осмата изложба на жените художнички трябва да им донесе повече радост: “В тазгодишната традиционна изложба на жените художнички са цъфнали много цветя. Това показва, че жената със своята нежна психическа структура, с тънкото си чувство и присъщ финес като че ли е най-вече пригодена към тоя род живопис. Никак не е случайно, тогава, дето в настоящата изложба най-добре са представени цветята”.

Това повдига основателно и проблема за жанровия и тематичен кръг, за “мъжкото” и “женското” изкуство. Милена Балчева споменава, че наред със считаните за “женски” теми от предишните следосвобожденски десетилетия - натюрморт (предимно с цветя), интериор и портрет, през 30-те год. навлизат като предпочитани пейзажа, автопортрета, салонния портрет и в много малко случаи социалната тематика, свързана с проблемите на съвременния град (при художничките, членуващи и в Дружеството на новите художници). Авторката проследява подробно и самостоятелните изложби на жените художнички, изявиите им в чужбина, участията им в световните изложения, изключителните им постижения в приложните изкуства (текстил, везба, керамика, оформление на книгата и др.).

Подробно е разгледан и подкрепен с множество цитати важния за темата и воден в пресата през 30-те год. своеобразен спор за т.нар. “женско” и “мъжко” изкуство между Сирак Скитник, Никола Балабанов и Стефан Митов, спор, който, разбира се, остава неразрешен, но е убедително и оригинално аргументиран.

Като цяло, докторската дисертация на Милена Балчева демонстрира много сериозни умения за изследване на огромен, в голямата си част непроучен и непубликуван материал, несистематизиран и неосмислен в същинската си проблематика, който е много важен както за българската изкуствоведска наука, така и за бъдещи практически занимания в тази насока. Задълбочените и настойчиви проучвания на авторката са ѝ позволили да изгради едно безспорно приносно изследване, което има енциклопедичен и хрестоматиен характер, на който можем изцяло да се доверим. Подкрепен с подходящо подбрани цитати от специализираната преса от периода, а и от по-късни изследвания, трудът придобива обективно и автентично звучене.

Всичко това ми дава основание напълно убедено да предложа на специализираното жури да присъди на Милена Балчева образователната и научна степен “доктор”.

Проф. д-р Красимира Коева

София, 2016 г.